

І. Ф. Заваринська,

Теребовлянське вище училище Культури, м. Теребовля

ЛІНГВОКУЛЬТУРНА ІНФОРМАЦІЯ ПСЕВДОТОПОНІМІВ-КОМПОНЕНТІВ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ

У статті розглядаються фразеологічні одиниці з псевдотопонімічними компонентами в структурно-семантичному та психокогнітивному аспектах. У дослідженні запропоновано новий підхід до зіставно-типологічного вивчення лінгвокультурної інформації фразеологізмів з псевдотопонімічним компонентом. Дослідження проводиться на матеріалі польської та української мов.

Ключові слова: фразеологічна ономастика, мотивація, компонент-онім, структурно-семантичний та порівняльний аспекти, фразеологічні одиниці з псевдотопонімічним компонентом, семантика, етимологія, лінгвокультурна інформація, образність фразеологізмів.

В статье исследуются фразеологические единицы с псевдотопонимными компонентами в структурно-семантическом, психокогнитивном аспектах. В исследовании предложен новый подход к сравнительно-сопоставительному исследованию лингвокультурной информации фразеологизмов с псевдотопонимным компонентом в польском и украинском языках.

Ключевые слова: фразеологическая ономастика, мотивация, компонент-псевдооним, фразеологизмы с псевдотопонимным компонентом, лингвокультурная информация, образность фразеологизмов.

The article deals with the phraseological units with mythological pseudotoponymical components in the structural – semantic and comparative aspects. The paper suggests a new approach to the contrastive and typological study of the linguistic and cultural information of the phraseologisms with pseudotoponymical components. The nominal structure is compared in Polish and Ukrainian.

Key words: phraseological onomastics, pseudotoponymical component, phraseologisms with proper name component, linguistic and cultural information, figurativeness of the phraseologisms.

Мотиваційну основу фразеологізмів з онімним компонентом, становить їхня етнолінгвокультурна інформація, джерелами якої є соціум, історія, література, міфологія, релігія, а також, образність пов'язана з позамовними факторами, які впливають на розуміння символіки оніма, зокрема псевдотопоніма, представниками різних етносів.

Етнокультурна інтерпретація різних семантичних явищ у сфері загальної лексики вже стала традиційною практикою етнолінгвістичних і лінгвокультурологічних досліджень, проте етнокультурна своєрідність внутрішньої форми компонентів-псевдотопонімів у складі фразеологічних одиниць не лише мало вивчена, але й навіть недооцінена. Так, **Березович** Е. Л зазначає, що далеко не всі багатства етнокультурного потенціалу семантики ономастичної фразеології сьогодні є освоєними. Це пов'язано з нерозробленістю процедури інтерпретації культурної інформації оніма [1, с. 45].

Попри значну кількість робіт з ономастичної фразеології слов'янських мов (А. М. Кравчук, О. П. Левченко, В. М. Мокієнко, Н. М. Пасік та інших) вчені зазначають, що «залишаються недостатньо розробленими глибинні процеси і первинної, і вторинної фразеологізації (переосмислення вільних сполучень слів), взаємодішення семантичних і структурних чинників, систематичний опис різних провідних значеннєвих факторів (роль символу, місце евфемізації тощо), ... шляхи метафоризації [7, с. 102].

Не вивчалась достатньою мірою і специфіка впливу компонента-псевдотопоніма, асоціативних явищ і пов'язаних з ним певних суспільно-культурних чинників на формування фразеологічного значення.

Специфіка досліджуваних мовних одиниць з псевдотопонімічними компонентами полягає у тому, що їхня семантика інформує про своєрідний склад мислення, світосприйняття, історію та міфологію народу – носія певної мови. Мотиваційна основа таких одиниць пов'язана з позамовними факторами, які впливають на розуміння символіки оніма, зокрема псевдотопоніма представниками різних соціумів. Такий аспект вивчення фразеології стимулює актуальність розгляду цих одиниць у міжмовному плані.

Метою пропонованої статті є дослідження у низці фразеологічних одиниць специфіку компонентів, які імітують у різний спосіб топоніми – псевдотопоніми; їхню семантику, етимологію та функціонування в українській, польській та англійській фразеології; дослідити лінгвальні причини створення псевдотопонімів, процес евфемізації.

У статті реалізуються такі **завдання:** – з'ясувати особливості структури, семантики, етимології і символіки псевдотопонімів, їхню етнолінгвокультурну інформацію, асоціативний фон; – дослідити лінгвальні причини створення псевдотопонімів та процес евфемізації; – простежити функцію псевдотопонімів з огляду на національно-культурну специфіку вербалізації онімів; – визначити національно-культурну специфіку псевдотопонімих образно-характеризуючих номінативних одиниць шляхом зіставлення їхньої мотиваційної основи.

Внутрішня форма фразеологічних одиниць з псевдотопонімічними компонентами створюється семантичною взаємодією всіх компонентів і формується на основі уявлення про певну ситуацію. При цьому у мотивації фразеологічної одиниці дуже часто визначальним є конотаційний елемент. Поняття конотації є одним з основних в описі мовної картини світу, оскільки саме у конотативних емоційно-оцінних характеристиках мовних одиниць виражається світобачення носіїв певної мови [6, с. 56]. На семантику фразеологізмів із компонентами-псевдотопонімами великою мірою впливають екстралінгвальні чинники. Так, образність досліджуваних мовних одиниць може бути зумовлена реальними фізичними характеристиками, властивими називаному об'єктові, тобто велику роль відіграють асоціативний фон, конотації, символічне значення тощо.

Н. М. Пасік зазначає: «Інтралінгвістичну денотативну основу мають псевдоонімічні компоненти. Каламбури зі стрижневими вигаданими власними назвами виникли внаслідок розщеплення лексеми-мотиватора на носія фразеологічного значення й формального граматичного показника: *пізнати Познанського, бути з Брехунівки*. Поєднання апелятивних та онімних категоріальних ознак, прозорість внутрішньої форми псевдоонімічних компонентів є джерелом образності та експресивності даного розряду стійких зворотів» [5, с. 10]. Фразеологізми з псевдотопонімами – компонентами вербалізують низку значень, наприклад: пол. *Spuścić do Kiszyniowa* – «сховати до кишені» [НКРР, т. 2, с. 70]; укр. *поїхати до Могильовської губернії* – «померти» [8, с. 89].

Значення досліджуваних мовних одиниць ґрунтується на антропоцентричних та антропометричних образах що трансформують лінгвокультурну інформацію про: – *намір іти спати або про процес сну*, наприклад: фразеологізм укр. діал. *Треба сі забирати до Лежанська* [Франко, т. 2, с. 456] має значення «час іти спати». Семантика його пов'язана зі словом Лежанське від Leżajsk – містечко. У даному звороті спостерігаємо гру слів. Аналогічні за семантикою є такі мовні одиниці, як: укр. діал. *Йти на Боковий; іти на Бокову*, жарг. – «готуватися до сну, йти спати» [ФСССГД, с. 35]; укр. діал. *Поїхати в Хранівку*, жарг. або ірон. – «заснути міцно з хропінням» (*Хранівка* – тут результат розкладу дієслова «хропіти» з подальшим перетворенням іменної частини в топонім, що створює семантичну двоплановість, каламбур) [ФСССГД, с. 244]. Семантика *здатності людини* відбивається у фразеологізмі пол. *Pojechać do Błędowia* і має значення «заблудитися, помилитися». Вислів ґрунтується на грі слів. (Błąd з польської – помилка) [НКРР, т. 1, с. 116];

Інформація про *стан людини* розкривається у фразеологізмі пол. *Machnąć kozła na Brydno. Wyprawić się na Brydno* – «померти». Семантика цього виразу пов'язана із районом Варшави – *Brydno*, де розташоване велике кладовище [НКРР, т. 1, с. 202]. У фразеологізмах пол. *Lepiej na Czyste niż na Bródno* теж фразеологізується концепт *смерті* за допомогою топонімів *Czyste i Bródno* (*Czyste i Bródno* – ділянки Варшави, де розташовані кладовища) [НКРР, т. 2, с. 16]; пол. *Pojechać (powędrować) na Rakowice* – «померти» [НКРР, т. 3, с. 19]; пол. *Dezertor z Rakowic* (*Rakowice* – район у Кракові, де розташоване кладовище) [НКРР, т. 3, с. 19] або пол. *Jedno być w raju Turków, co wróblem w Powązkach* (*Powązki* – село під Варшавою, де у XVIII ст. була літня резиденція Чарторизьких, тепер кладовище) [НКРР, т. 2, с. 1040]; пол. *Patrzy na Powązki. Ma ciekawość na Powązki* [НКРР, т. 2, с. 1040]; пол. *Żyje za paszportem z Powązek* – «хворий» [НКРР, т. 2, с. 1040]; пол. *Bodaj cię krowami na Powązki wywieźli* [НКРР, т. 2, с. 1039]. В українській мові функціонують семантично подібні мовні одиниці: укр. *дати місце в Могильовській губернії* [8, с. 89]; укр. *поїхати до Могильовської губернії* [8, с. 89]; укр. *На готовицьку гору лагодиться* (*Готовицький* – очевидно, каламбурне обігрування лексеми готовий «помер») [ФСССГД, с. 70]; укр. *Відвезти на Горбачове* – «поховати, померти» (*Горбачове*, жарг. – топонім, утворений від апелятива горб (поблизу нього знаходиться кладовище)) [ФСССГД, с. 72].

Образ *неіснуючого географічного об'єкту* зустрічаємо у багатьох фразеологічних зворотах. Наприклад, у відповідь на запитання «Куди йдеш?», коли не сказати, відповідають: «*За кудикину гору горобців драмь*» (пасті) або евф. *За кудикину гору косити помідори*, чи *За кудикину гору крейду косити*, евф. [ФСССГД, с. 70]. Зрідка трапляються приклади паронимазії: укр. діал. *Комісар з Тригубиць, де їдна хата, а сім вулиць*. Тригубиці – «невідоме село, а може фіктивне, в якому більше вулиць ніж домів» [Франко, т. 3, 295]; *На закудикину гору ганяти бабу Федору*, евф. [ФСССГД, с. 71]. Семантику вибору життєвого шляху спостерігаємо у фразеологізмі укр. *пішов на Жабокруки* – «пішов поганою дорогою» (на болота, де жаби крукають. Є, також, село *Жабокруки*) [Франко, т. 2, с. 127].

Так, спільність проаналізованих фразеологізацій спостерігається на рівні механізмів фразеотворення. Фразеологічні одиниці з компонентом-псевдотопонімом утворюються за низкою моделей: «дієслово із значенням пересування + псевдотопонім = померти»; «бути + з + топонім = [бути божевільним]»; «іти + топонім = [робити щось, що символічно закадоване топонімом]». Спостерігаємо, що окрім лінгвальних причин, створення псевдотопонімів зумовлено, насамперед, евфемізацією. Трапляються поодинокі приклади паронимазії.

Здійснене дослідження показує, що в польській та українській мовах проаналізовані фразеологічні одиниці з компонентами-псевдотопонімами ґрунтуються на образах, що трансформують лінгвокультурну інформацію про: психоемоційну характеристику людини, фізичний, фізіологічний стан, позначення певних дій, інколи процесів; характеристику певних об'єктів, явищ, реалій тощо. Так, з огляду на національно-культурну специфіку вербалізації псевдотопоніма-компонента, його структуру, семантику, символіку та культурну мотивацію такі фразеологічні одиниці вербалізують низку семантико-асоціативних та конотативних сфер на позначення неіснуючий географічний об'єктів; *брехунівка, кудикина гора* тощо ... чи фізіологічний стан: *померти; почувати себе погано; іти спати; помилятися* та інші. Спільним у псевдотопонімних одиницях є яскраво виражене національно-культурною маркованістю. Проте в українських фразеологізмах імітація онімів-компонентів більш поширене мовне явище, ніж у польській.

Література:

1. Березович Е. Л. Русская топонимия в этнолингвистическом аспекте : Пространство и человек / Елена Львовна Березович. – К. : Изд. 2, испр. и доп., 2009. – 328 с.
2. Кравчук А. М. Польська фразеологія з ономастичним компонентом : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.03 «Слов'янські мови» / Алла Миколаївна Кравчук. – К., 1999. – 20 с.
3. Левченко О. П. Фразеологічна символіка : лінгвокультурологічний аспект : [моногр.] / Олена Петрівна Левченко. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2005. – 352 с.
4. Мокиєнко В. М. О собственном имени в составе фразеологии / В. М. Мокиєнко // Перспективы развития славянской ономастики : под ред. А. В. Суперанской и Н. В. Подольской. – Москва : Наука, 1980. – С. 62–67.

5. Пасік Н. М. Власні назви в українській фразеології та пареміології : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01. «Українська мова» / Надія Михайлівна Пасік. – К., 2000. – 15 с.
6. Тищенко О. В. Аксиологічно марковані номінації та стереотипи ритуальної поведінки в різномовному відзеркаленні (на матеріалі української, польської та російської мов) / Олег Володимирович Тищенко // Проблеми зіставної семантики : зб. наук. статей. – 2005. – Вип. 7. – С. 42–47.
7. Ужченко В. Д. Фразеологія сучасної української мови / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – Луганськ : Альма-матер, 2005. – 192 с.
8. Ужченко В. Д. Метонізми-фразеологізми / Віктор Ужченко // Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна. – Х., 2004. – Вип. 41. – С. 89–92.
9. Франко – Франко І. Галицькоруські народні приповідки : Етнографічний збірник / [авт.-упоряд. І. Я. Франко.] – Львів : Наукове Товариство імені Шевченка, Т. 2. – 1097. – Вип. 1 (Діти–Книш). – 300 с.
10. ФСССГД – Ужченко В. Фразеологічний словник східнослов'янських і степових говірок Донбасу / [уклад. В. Ужченко, Д. Ужченко.]. – Луганськ, 2000. – 198 с.
11. NKPP – Krzyżanowski J., Dzieje przysłowia polskiego w toku pięciu wieków. Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowionych polskich: t. 1–4 / [red. J. Krzyżanowski, S. Świrko.]. – Warszawa : Państwowy Instytut Wydawniczy, 1969–1978. – 1210 s.